

DAISY-formatet er kort og godt fantastisk

Skrevet av: Morten Tollefsen
morten@medialt.no
tlf: (+47) 21 53 80 14
Dato: 25.10.2006

Forord	2
Bakgrunn	3
Metode.....	4
Hvem svarte?.....	5
Avspillingsutstyr	7
Hva leses hvor?	10
Funksjoner	13
Opplæring.....	15
Distribusjon	16
Oppsummering	17
Referanser.....	19
Vedlegg 1: Spørreskjema	20

Forord

Da MediaLT inviterte til en åpen spørreundersøkelse om DAISY, var jeg nokså usikker på om det var mulig å få inn svar, om det ville være spredning i alder, om mennesker med forskjellige leseproblemer ville dele sine erfaringer osv. Det kom inn 77 svar, og selv føler jeg at jeg har lært mye av å gå gjennom disse svarene.

Det er helt tydelig at mange mennesker med et leseproblem har glede av DAISY-bøker:

- DAISY-formatet er kort og godt fantastisk!
- Daisyspilleren har vært den største revolusjonen for lydboka i mitt liv. Det er et hjelpemiddel jeg blir mer og mer glad i.
- DAISY er et helt unikt format.
- Beste som har hendt lyboka sidan Edison oppfant gramofonen.
- ...

Brukernes erfaringer er naturligvis mer nyanserte, men i all hovedsak fungerer DAISY-bøker bra. I denne oppsummeringen fra MediaLTs åpne spørreundersøkelse om DAISY ønsker jeg å prøve å gjengi de erfaringene brukerne delte med oss.

Takk

Jeg setter stor pris på at så mange har brukt tid på å svare på spørsmålene: Tusen takk!

For å oppklare enkelte svar jeg var usikker på, har jeg også tatt kontakt med noen av de som valgte å ikke være anonyme. Dette har vært nyttig og ført til flere interessante samtaler. En spesiell takk til dere, ikke bare fordi dere brukte ekstra mye tid på meg, men også fordi dere var så imøtekommende!

Takk også til prosjektgruppa i DAISY-prosjektet som var med på utarbeidelsen av spørreskjemaet.

Oslo, 2006

Morten Tollefsen
Prosjektleder

Bakgrunn

Norge ligger langt fremme mht. bruk av DAISY. Produksjon av DAISY lydbøker er satt i system, og dette formatet leveres til sluttbruker både i skoleverket og til lånere hos lydbibliotekene. Ulike organisasjoner utgir også materiell i DAISY-format.

DAISY benyttes hovedsaklig av mennesker med behov for tilrettelagt litteratur, og det er foreløpig laget få kommersielle utgivelser. Bakgrunnen er at standard avspillingsutstyr ikke støtter DAISY-formatet. Mange bøker kan riktignok spilles av i ordinære MP3-spillere, men kommersielle lydbokprodusenter har så langt ikke ønsket å satse på strukturerte, elektroniske utgivelser.

På mange måter har DAISY vært et teknologidrevet format. Selv om det er gjort enkelte brukerundersøkelser og tester [3], [4], [5], er det viktig å utnytte brukernes erfaringer. Dette er blant annet nødvendig fordi DAISY-bøker kan lages på ulike måter. I mai 2005 innvilget Norges forskningsråd midler til et toårig prosjekt for å samle inn brukernes erfaring, og for å bruke resultatene til å lage bøkene slik brukerne ønsker. Mer presist er målet i prosjektet formulert slik: *utvikle og evaluere metoder og standarder for produksjon av DAISY fulltekst bøker, og utarbeide retningslinjer for når ulike løsninger kan benyttes.*

En "åpen" spørreundersøkelse

DAISY lydbøker er alt et kjent format for mange brukere. Erfaringene med fulltekst DAISY er langt færre. Dette var vi klar over da vi inviterte til en åpen spørreundersøkelse, og det ble ikke spurt direkte om fulltekst. Brukernes erfaringer er likevel svært verdifulle! Blant annet vil tilbakemeldinger knyttet til struktur, spillere, opplæring med mer Være relevant også for fulltekst-bøker. Spørsmålene ble laget spesielt med tanke på at brukere skulle få si det de ønsket, dvs. at vi i mindre grad stilte helt spesifikke spørsmål. Spørsmålene ble delt inn i følgende hovedområder:

1. Personlige opplysninger
2. Leseproblem
3. Avspilling av bøker
4. Ulike typer litteratur
5. Distribusjon
6. Informasjon og veiledning
7. Andre erfaringer

Det finnes noen få fulltekst bøker, og av tilbakemeldingene i spørreundersøkelsen ser vi at noen har brukt disse. Erfaringene er forsøkt gjengitt nedenfor. Det vil imidlertid også bli gjennomført andre kartlegginger for å vurdere egenskaper ved fulltekst utgivelser. Resultatene fra den åpne spørreundersøkelsen ble blant annet brukt i utarbeidelsen av intervjuguider og en spørreundersøkelse rettet mot skoler (disse undersøkelsene er foreløpig ikke ferdige).

Metode

Som nevnt innledningsvis, ønsket vi å samle inn et bredt erfaringsgrunnlag i den åpne spørreundersøkelsen. Likevel var det nødvendig å passe på at det ikke tok for lang tid å svare på spørsmålene. Spørsmål rettet direkte mot gitte målgrupper (synshemmede, bevegelseshemmede, dyslektikere osv.) ble for eksempel utelatt (jfr. Vedlegg 1: Spørre, side 20).

Undersøkelsen ble lagt ut på internett. I tillegg kunne de som ønsket å svare muntlig ringe et telefonnummer (eller motta spørreskjemaet elektronisk). Vi var helt klar over at en ren nettbasert undersøkelse ville begrense målgruppen for undersøkelsen, og alternative svarmåter ble derfor annonsert. Medlemsblader, nyhetsbrev, lydavisere og nett-artikler ble brukt for å spre informasjon om spørreundersøkelsen.

Svarene ble lagt inn i en database. Ufullstendige svar eller svar som opplagt var feil ble forkastet. For å oppklare enkelte besvarelser, er det tatt kontakt med flere deltakere. Dette er f.eks. gjort hvis det er misstanke om at noen har hatt litt trøbbel med det nettbaserte skjemaet og vedkommende har oppgitt epost-adresse. Prosjektleder har da sendt en epost med word-dokumentet og tilbudt en samtale pr. telefon. I de få tilfellene der det ikke har kommet respons på henvendelsen er besvarelsen forkastet.

Hvem svarte?

I alt kom det inn 77 gyldige svar på spørreundersøkelsen (40 kvinner, 31 menn og 6 ukjente). Det var naturligvis mulig å være anonym, men kun 6 personer valgte å ikke oppgi navn.

I tillegg til de 77 besvarelsene ble det sendt inn 8 svar som måtte forkastes, enten fordi skjemaet var tomt eller fordi teksten på åpne spørsmål opplagt var tøys. 5 av de 77 gyldige svarene ble utfyllt i samarbeid med prosjektleder, siden det nettbaserte skjemaet var mangelfullt. Eksempler på dette var at fritekstfelt tydet på at avkryssingsfeltene var satt feil. Alle de 5 var blinde, og de fortalte selv at de ikke hadde noen erfaring med utfylling av skjemaer på web (dette krever en del kunnskap om skjermleseren).

Aldersfordelingen er vist i tabellen nedenfor:

Tabell 1: Aldersfordeling

Alder	Antall	Prosent
Under 20	10	13
20-39	20	26
40-59	27	35
Over 60	20	26
	77	100

Aldersfordelingen er ikke representativ i forhold til lydbibliotekenes lånermasse. I [1] står det eksempelvis: "Av lånermassen på 12 688 utgjør gruppen over 65 år hele 5 400 (ca. 43 %). 5 427 er mellom 16 og 65 år, 515 (ca. 4%) utgjør lånere under 16 år. NLB har også en gruppe lånere på 1 008 (ca. 8%) som består av ulike institusjoner." Likevel mener vi at fordelingen over er nyttig, siden ulike aldersgrupper er representert. I denne brukerundersøkelsen er altså den eldste gruppen underrepresentert, mens den yngste gruppen er overrepresentert. Dette er ikke helt overraskende, siden internett-tilbakemeldingen ble mest brukt. Yngste deltaker var 11, eldste 92.

Det var ikke noe krav om å oppgi leseproblem for at besvarelsen skulle bli brukt. Likevel har samtlige deltakere valgt å krysse av for minst et av alternativene:

Tabell 2: Type leseproblem

Leseproblem	Antall
Dysleksi	11
Svaksynt	33
Blind	30
Bevegelseshemmet	9
Annet leseproblem	4

Hele 63 personer har en synshemming (81,8 %). Om dette tallet er helt representativt for dagens brukere av DAISY-bøker vites ikke. Det er imidlertid naturlig at blinde og svaksynte utgjør den største gruppen:

- DAISY-formatet ble opprinnelig laget spesielt med tanke på synshemmede.
- Synshemmede kan få støtte til avspillingsutstyr gjennom folketrygden
- Lydbøker har lang tradisjon som medium i denne brukergruppen
- Norges blindeforbund har vært svært aktive mht. spredning av informasjon, kursing av medlemmer osv.
- ...

I skoleverket vil helt opplagt en gruppe som dyslektikere utgjøre en større prosentandel, og alt tyder på at denne gruppen også låner stadig mer skjønlitteratur. En av grunnene til at vi fikk så få svar fra dyslektikere, er at denne gruppen er vanskeligere å nå, og at det er en del mennesker som helst ikke vil innrømme at de har lese- og/eller skrivevansker.

Det var mulig å krysse av for ”Annet leseproblem”. I undersøkelsen ba vi ikke om nærmere forklaring på hvilket leseproblem dette var. Kun 2 personer oppga ”Annet leseproblem” som eneste leseproblem, og 2 personer krysset av Annet leseproblem i tillegg til en synshemming. Mulige andre leseproblemer kan være for eksempel konsentrasjonsvansker, blind med nedsatt førlighet i fingrene osv.

6 personer var både bevegelseshemmede og svaksynte. En person hadde dysleksi og bevegelseshemming, og en person var svaksynt og dyslektiker.

Avspillingsutstyr

Det finnes etter hvert en rekke avspillingsmuligheter for DAISY:

- DAISY-spillere
- Programvare (spesielt for PC)
- MP3-spillere
- Håndholdte enheter (mobil, PDA)
- Innebyggede systemer (DAISY-spiller som del av lesemaskin, ...)
- Utstyr for streaming

I denne undersøkelsen har det ikke vært meningen å kartlegge spesifikk produktinformasjon, og ingen spørsmål gikk derfor på enkeltprodukter. I de tilfellene det har kommet inn kommentarer om spesifikke produkter, enten positivt eller negativt er dette derfor utelatt fra denne artikkelen.

I spørreundersøkelsen valgte vi å dele inn avspillingsutstyr i kun tre kategorier som vist i tabellen nedenfor:

Tabell 3: Avspillingsutstyr

Programvare for PC	36
DAISY-spiller	68
Annet avspillingsutstyr	21

”Annet avspillingsutstyr” er i all hovedsak MP3-spillere. Dette kommer frem av fritekstfeltene. 36 personer har brukt flere metoder for avspilling. 29 har brukt PC og DAISY-spiller og 13 personer har krysset av for alle avspillingsmetoder.

Kun 4 personer har brukt PC som eneste avspillingsmetode. Dette er overraskende, siden det finnes gratis programvare for avspilling. Etter all sannsynlighet er en viktig forklaring på dette at få dyslektikere har svart på undersøkelsen. Vi vet fra en spørreundersøkelse rettet mot grunnskole og videregående skole at bildet er noe annerledes (resultatene fra denne undersøkelsen er foreløpig ikke publisert). I [2] ser vi også at programvare brukes til lesing av skolebøker.

36 (46,8) deltakere har brukt PC, og kan dermed også benytte ekstra funksjonalitet i fulltekstbøker. Alle de 9 som oppgir dysleksi som eneste leseproblem har brukt programvare for PC. 61 (96,8 %) av de 63 synshemmede har en DAISY-spiller, men kun 24 (38,1 %) har programvare for PC.

Disse tallene gir oss ikke detaljert informasjon om avspillingspreferanser i ulike målgrupper, men alt tyder på at mennesker med ulike typer leseproblemer spiller av bøker på forskjellig måte pr. i dag. Grunnen til dette er nok både Rikstrykdeverkets hjelpemiddelformidling som gir støtte til DAISY-spillere for synshemmede, og at mange sterkt synshemmede har mangelfull kompetanse om bruk av PC. På tilsvarende måte er det svært sannsynlig at en del

dyslektikere ikke vet at det finnes spesielle DAISY-spillere. Ingen av lærerne eller elevene i [2] var f.eks. klar over at det fantes DAISY-spillere.

For skjønnlitterære lydbøker er det grunn til å tro at mange er tjent med en DAISY-spiller, siden dette gir større fleksibilitet mht. avspillingssted og at spillerne har et betydelig enklere brukergrensesnitt enn det man finner på en datamaskin. For fulltekstbøker er det foreløpig kun datamaskin som kan brukes.

Det er interessant at så mange avspillingsmåter brukes. Ikke minst betyr dette at det er viktig å ta høyde for MP3-spillere, når bøker produseres. De to viktigste prinsippene for slik produksjon er filformat (MP3) og navngiving av lydfiler, slik at rekkefølgen samsvarer med innholdet i boka. Kanskje kan det også være hensiktsmessig å inkludere spillelister e. l. Når så ulike avspillingsmetoder benyttes, er det også grunn til å tro at tiden kan være moden for å tilby alternative distribusjonsmåter, for eksempel streaming og nedlasting til deler av målgruppen for DAISY-bøker. Streaming var mye fokusert På konferansen Reading the future (Stockholm 30-31 mars, 2006). I skrivende stund har Talboks- og punktskriftsbiblioteket (TPB) Mer enn 30000 nedlastbare bøker, men dette er så langt en tjeneste som kun tilbys andre biblioteker. Både streaming og nedlasting krever egnede brukergrensesnitt for å nå store deler av målgruppen. Likevel finnes det alt produkter som kan benyttes, f.eks. Orion Webbox, Plectalk soft, EaseReader online og en modifisert utgave av DAISY-spilleren Victor.

I all hovedsak er brukerne av DAISY godt fornøyd med avspillingsutstyret. Undersøkelsens eldstekvinne på 92 år sier blant annet: *DAISY-spilleren min har fungert veldig bra. Det går veldig greit å navigere i bøkene. Hadde ikke trodd det var så lett vint og greit å låne bøker. Dette er et kjempefint alternativ til dem som ikke ser eller kan røre seg. Da blir ikke dagen så lang.*

Mange av de som har brukt DAISY i flere år har opplevd problemer med spilleren og/eller avspilling av bøker. 31 deltakere har mottatt CDer som ikke kan spilles av, kun 2 av disse har ikke oppgitt at de har en synshemming. Synshemmede har brukt DAISY mest og lengst, og at det er flest synshemmede som har erfart problemer er derfor naturlig. Eksempler på det de skriver: *Har hatt mange problemer, vanskelig å få reparert eller byttet spilleren når den går i stykker. tar lang tid å få reparert spilleren. Og: Har hatt noen merkelige problemer med DAISY-spilleren min, feks ekstremt dårlig batterilevetid. Dette snakket jeg med HMS om og fikk en ny spiller, men problemet fortsatte, så jeg regner med det er noe feil med laderen.*

Det virker som om DAISY-spillerne har blitt langt mer stabile det siste året. Mange av de som skriver at de har hatt problemer presiserer at de nå har avspillingsutstyr som fungerer bra. Stabil avspilling skyldes at selve DAISY-formatet og produksjonen er mer etablert, og at produsentene av DAISY-spillere har fått rettet programvarefeil. Både formatet og produksjonsverktøy er imidlertid fortsatt under utvikling, og produsenter av bøker anbefales å teste materiell på alle DAISY-spillere og programvare etter omlegginger av produksjonen.

Selv om alle DAISY-spillere på markedet kan oppgraderes på en enkel måte, er følgende kommentar viktig: *Hvis det kommer oppgraderinger til spilleren, er det vanskelig å få vite om dem.* Programvare-oppdateringer ligger tilgjengelig på nettet, men fortsatt er det mange DAISY-brukere som ikke kan laste ned filer, pakke ut ZIP-filer, brenne CDer vha. et ISO-image osv. Distributørene vet ikke hvem som får spillerne fra HMS. Det å få etablert gode varslingsrutiner ved oppgraderinger til spillerne er derfor et viktig satsningsområde!

Noen skriver at de har problemer med at tastene på spillerne er for lette å komme borti ved et uhell. Dette kan for eksempel lett føre til at man hopper et kapittel fremover. Denne tilbakemeldingen er ikke kun fra eldre mennesker, men det er spesielt blinde som har nevnt dette. Her er det en del forskjell på DAISY-spillerne, og det kan være hensiktsmessig å prøve ulike alternativer før man velger modell. Tilbakemeldingene tyder likevel på at det er behov for en DAISY-spiller med veldig tydelige taster, og som det faktisk kreves litt "kraft" for å presse ned.

Mange skriver om brukerhåndbøkene til maskin- og programvare, og det er tydelig at disse blir brukt. Det står mye positivt om håndbøkene, og dette må bety at leverandørene legger ned jobb i å lage forståelige bruksanvisninger. Det er også en del kritikk og forslag til forbedringer av håndbøker. I denne undersøkelsen har det ikke vært hensikten å finne ut om en leverandør har bedre håndbøker eller produkter enn en annen, men det er viktig å merke seg at håndbøkene er vesentlige for brukerne, og at det derfor er grunn til å legge ned innsats i arbeidet med dem.

Da spørreundersøkelsen ble gjennomført, var det to kommersielle varianter av DAISY-programvare for PC. De svarene vi fikk inn tyder på at denne programvaren fungerer problemfritt, men at en del har hatt trøbbel med et gratis-program lastet ned fra nettet. I [2] får det samme programmet stort sett positiv omtale, så her er det ulike erfaringer. På MediaLTs DAISY-telefon er erfaringen at gratis programvare ser ut til å forårsake mye trøbbel på nye maskiner, spesielt at PCen henger eller at programvaren ikke lar seg installere. Distributørene av DAISY-produkter har også ved flere anledninger oppfordret de som sprer gratis programvare til å opprette en brukerstøtte-ordning. NLB har annonsert at de jobber med en ny gratis avspiller, og denne vil antakelig være mer moderne enn hva som var tilfelle da denne spørreundersøkelsen ble gjennomført.

Hva leses hvor?

Mennesker leser avisen på bussen, krim i godstolen, dokumenter på jobben, lekser og studielitteratur osv. Leses DAISY på samme måte? Denne spørreundersøkelsen vil ikke kunne gi oss eksakte svar, men også DAISY-materiell leses på ulike steder. Eksempelvis kan man godt høre på lydbok mens man tar oppvasken eller kjører bil. Lydboka er på den annen side mindre egnet i omgivelser med mye støy. For å få en indikasjon på hvor DAISY-bøker brukes ble følgende inndeling benyttet:

Tabell 4: Lesesteder for DAISY-bøker

Lesested	Antall	Prosent
Hjemme (i godstolen eller på senga)	61	79,2
Hjemme (mens du gjør andre ting, f.eks. vasker opp)	35	45,5
Hjemme (skrivebord, arbeidsplass)	20	26
Arbeid	11	14,3
Skole	12	15,6
Offentlig kommunikasjon (buss, trikk, tog, ..)	29	37,7
Annet	17	22,1

Av tabellen ser vi at DAISY-bøker leses på mange ulike steder. Det er ikke overraskende at lesing av skjønnlitteratur i godstolen er aller vanligst, kun 16 personer (20,8 %) har ikke krysset av for godstol-alternativet. Ser vi på hvem som "ikke leser i godstolen" og leser nøye hvilke kommentarer de skriver i fritekstfeltene, går det frem at flere skulle ha krysset av for dette alternativet. Med 2 av personene er dette også sjekket opp vha. epost. Grunnen kan være mangelfull forklaring og/eller at det nettbaserte skjemaet har vært vanskelig å fylle ut. Et riktigere godstol-tall er sannsynligvis ca. 85 % av deltakerne i denne undersøkelsen. Bare 5 personer som leser i godstolen har ikke lest skjønnlitteratur. 52 personer har lest DAISY-bøker på flere steder.

De fleste som bruker DAISY på skolen tar høyere utdanning (9 av 12). Av fritekstfeltene ser det ut som om DAISY fortsatt er et ukjent format for elevenes lærere: "*Skolene og PPT har veldig lite kompetanse på tilbudet. Mamma fant det på nettet og har hele tiden måtte fortelle skolen/PPT om muligheten og hvor en kan få tak i dette. Samme problem nå over i vgs. Dette var trasigt. Usikkerhet om hvilken bøker som er tilgjengelig. Nye bøker trege før de kommer ut, vist de kommer ut.*" Det samme er tilfelle for noen av lærerne i [2]. Også annen erfaring tyder på at informasjon og opplæring rettet mot lærere bør prioriteres, f.eks. henvendelser til DAISY-telefonen og daisyklubben.no.

Hva som er "annet" i forb. med lested får vi ikke svar på. Av fritekstfelt ser vi at dette blant annet er bil (mens man kjører) og som lestoff på sykehus.

Hva som leses vises i tabellen nedenfor:

Tabell 5: Type litteratur

Type materiell	Antall	Prosent
Faglitteratur	43	55,8
Skjønnlitteratur	63	81,8
Lydavisers	42	54,5
Annet	18	23,4

De to personene under 20 som krysset av for dysleksi har ikke brukt skjønnlitterære bøker. Om dette er helt tilfeldig vites ikke, men det kan tenkes at de ikke vet om tjenestetilbudet fra lydbibliotekene og/eller at de ikke liker å lese bøker. Naturligvis er svargrunnlaget her alt for tynt til å si noe som helst, men når dette likevel nevnes er det fordi det samsvarer med erfaringene jeg har med foreldre til barn med lese- og skrivevansker. Dette bør absolutt undersøkes nærmere, og stemmer hypotesen om at denne brukergruppen ikke leser skjønnlitteratur kan det f.eks. være aktuelt å lage egnede informasjonskampanjer.

Skjønnlitteratur leses av de fleste DAISY-brukerne. Faglitteratur og lydavisers leses av litt over halvparten. Lydavisers er et begrep som hovedsaklig benyttes blant synshemmede. Norges blindforbund og Kristent arbeid blant blinde og svaksynte utgir eksempelvis flere lydavisers, og disse inneholder reportasjestoff, musikk, innleste artikler fra aviser mm. I Norge har vi også startet med DAISY som digitalt format for lydavisers, magasiner/fagtidsskrifter og annet. Etter hvert vil mer materiell med større bredde bli tilgjengelig, og produksjoner med kunstig tale kommer til å bli mer utbredt. Slike produksjoner kan nå gjøres av personer uten teknisk kompetanse om DAISY-formatet, f.eks. lærere, mindre organisasjoner, utgivere av menighetsblader og andre blader. Det var flere som kommenterte utgivelser med kunstig tale. Så vidt vi kjenner til er dette kun brukt til faglitteratur og blader/magasiner. De få som skrev om dette var ikke fornøyde med talekvaliteten. Dette kan være forståelig siden norsk syntetisk tale ikke er regnet for å være god nok til kommersielle tjenester (f.eks. i forb. med telefoni), men erfaring tilsier at syntetisk tale er en vanesak. Etter all sannsynlighet vil derfor syntetisk tale bli akseptert for en del utgivelser. SAF (Synshemmede Akademikerer Forening) har eksempelvis fattet følgende prinsipielle vedtak: *”Synshemmede Akademikerer Forening mener at det i arbeidet for å øke tilgangen til faglitteratur for vår gruppe er nødvendig å gjøre visse prioriteringer med hensyn til produksjonsmåte og formater. Økt og raskere tilgang til faglitteratur forutsetter at elektroniske tekstformater og lydbøker med syntetisk tale er hovedløsningen. Kun fagstoff som ikke kan leses direkte ut av tekstformater eller ved hjelp av syntetisk tale, må innleses ved bruk av faglig kvalifisert innleser.”*

Noen av dyslektikerne i undersøkelsen gir klart uttrykk for at DAISY-bøker har forandret både studiesituasjonen deres, selvfølelse og dermed ført til et helt annet sosialt liv. Dette går tydelig frem også av [2] der en av elevene sier:

Om tiden før han fikk DAISY-bøker:

”Tidligere, når det var veldig mye å lese på en dag, så kunne jeg få veldig kraftig hodepine. Og jeg kunne føle at jeg ikke klarte å se, øynene mine ble helt flimrete, jeg så ikke hendene mine og sånn. Og det hendte at jeg kastet opp og ble syk... hvis det ble mye tekst på en gang og teksten var vanskelig. Det var sånn spesielt siste året, i hvert fall her, på ungdomsskolen, da jeg var redd for ikke å få bra nok karakterer og sånn.”

Om tiden etter han fikk DAISY-bøker:

”Det er absolutt blitt lettere, det er mindre tungt, og jeg er ikke så sliten når jeg kommer fra skolen. Jeg anstrenger meg ikke så mye når jeg bruker DAISY- bøker. Ja, jeg får også gjort mer på skolen, spesielt når det er mye lesing. Da ligger jeg ofte foran de andre, fordi at jeg får hørt mye mer enn de rekker å lese, egentlig. Mange sier at jeg er perfeksjonist, nei, det tror jeg ikke, jeg driter i det meste. Hvis du vil se på karakterkortet mitt, så skjønner du det kanskje. Men jeg vil jo helst gjøre det bra! Jeg vil inn på det som jeg har lyst til på videregående. Jeg synes at det er morsomt å mestre, det har jeg ikke gjort på en god stund, så ja, jeg synes dette er morsomt...”

71 personer har lest bøker (eller annet DAISY materiell) fra "perm til perm". 38 har lest utvalgte deler. Siden skjønnlitteratur er det som leses mest, er det naturlig at så mange har lest fra perm til perm. Ser vi nærmere på de 6 personene som ikke har lest hele bøker, har alle brukt DAISY i forbindelse med studier.

Funksjoner

Ulike avspillingsverktøy for DAISY har ulik funksjonalitet. Bøker kan videre produseres på forskjellig måte, dvs. at all funksjonalitet ikke nødvendigvis er tilgjengelig i alle bøker. Standarden definerer 6 hovedtyper av bøker:

Tabell 6: DAISY boktyper

Type	Beskrivelse
1	Tittel/lyd: Bare boktittelen er lagt inn som tekst. Resten av boka består av sekvensiell lyd. Det er ikke mulig å gå til spesielle punkter i boka (f.eks. hoppe mellom kapitler). Det kan imidlertid være mulig å hoppe fra frase til frase. En frase tilsvarer ofte en setning.
2	NCC/lyd: Dette er en bok med struktur. NCC står for Navigation Control Centre, og tilsvarer ofte innholdsfortegnelsen i den trykte boka. I tillegg til å spille av boka sekvensielt kan man navigere mellom kapitler, gå til gitte sider osv. Dette er den vanligste boktypen.
3	NCC/lyd/deler med tekst: I tillegg til Type 2 kan disse bøkene inneholde deler med tekst. Det mest aktuelle er å legge inn tekst for deler der det kan være spesielt nyttig med søk etter ord og uttrykk (f.eks. en indeks).
4	Full tekst/full lyd: Disse bøkene inneholder både en struktur (innholdsfortegnelse), full lyd og hele teksten (evt. inkl. bilder). Slike bøker kalles gjerne for fulltekstbøker, og er aller mest aktuelle i forb . med studielitteratur.
5	Full tekst/deler med lyd: I disse bøkene er hele teksten lagt inn, men kun deler av teksten er lest inn. Et bruksområde for slike bøker kan være ordbøker, der kun uttalen av oppslagsordene er lest inn.
6	Tekst: Kun strukturert tekst er tilgjengelig, dvs. bøker uten lyd.

I tillegg til hovedtypene kan produsenten velge om sidetall mm. skal legges inn. Navigeringsfunksjonene som det ble spurt om i spørreundersøkelsen regnes som viktige på alle DAISY avspillere. For å gå rett til en side må spilleren ha nummertastatur (det finnes avspillere uten nummertaster). Vi valgte å ikke spørre om mer avansert funksjonalitet som "valgfri avspilling" (skipability) eller innlesing av bokmerker. Dersom spørreundersøkelsen hadde vært rettet mot fulltekst og bruk av kunstig tale, ville det vært aktuelt å spørre om talekvalitet, variabel hastighet, fritekstsøk, avspilling vha. egen syntese mm, men vi antok at det ville komme lite ut av å spørre om slike ting i denne undersøkelsen. Disse emnene ble derfor fjernet for å redusere antall spørsmål.

Tabell 7: Bruk av DAISY-funksjoner

Funksjon	Antall	Prosent
Hoppe mellom kapitler	57	74,0
Gå til side	48	62,3
Bokmerker	52	67,5

Vi ser at drøyt halvparten av de som var med i undersøkelsen bruker hver av navigerings-funksjonene. Det er litt overraskende at ikke enda flere har hoppet fra kapittel til kapittel. Dette kan tyde på både manglende opplæring, type lesing (skjønnlitteratur) og at det eksisterer et behov for helt enkle avspillingsløsninger. I [2] hadde hverken lærere eller elever fått med seg at det fantes en bokmerkefunksjon. På den annen side var "Gå til side" veldig mye brukt. Dette er forståelig, siden man på skolen ofte blir bedt om å lese spesifikke sider. Likevel tyder igjen dette på manglende opplæring, og i samme undersøkelse hadde flere elever benyttet PC og en fulltekst DAISY-bok uten å vite at det var mulig å lese teksten på skjermen!

32 personer har brukt alle navigeringsfunksjoner. Av de 12 som har brukt DAISY på skolen, har 8 brukt alle navigerings-funksjonene (10 har brukt både kapittelhopp og gå til en spesifikk side). Alle "elever" har brukt minst en av funksjonene. Dette viser at navigering/struktur er viktig i studie bøker. I fritekstfelt går det tydelig frem at nettopp rask navigering er hovedfordelen med DAISY. I noen av NLBs bøker mangler kapittelstruktur og sidetall, og dette kritiseres av veldig mange. Følgende utsagn om hvordan navigering fungerer er nesten gjennomgående for alle som har krysset av for at de låner bøker hos NLB: *"Navigering fungerer veldig fint i bøker som er delt inn i kapitler. Mindre bra / nesten håpløst i bøker som er basert på NLBs båndmastere."* Slike "struktureløse" bøker gjør det veldig krevende å finne gitte posisjoner (f.eks. gå tilbake dersom man sovner med spilleren på). Aschehaugs Norgeshistorie nevnes som et eksempel på et *"fantastisk oppslagsverk"* som blir fullstendig ubrukelig pga. manglende struktur.

Opplæring

Som nevnt over, var det mange som kommenterte brukerhåndbøker inkludert online-manualer. De fleste tilbakemeldingene går ut på at brukerhåndbøkene har vært nyttige. Likevel er det helt tydelig at veldig mange trenger opplæring for å kunne utnytte DAISY-formatet og det avspillingsutstyret de har: *"Jeg har måtte sette meg inn i bruken av daisyspilleren på egen hånd. Derfor har jeg ikke enda fått til å bruke bokmerker og har hatt problem med å håppe til enkelte sider og avsnitt."*, *"Barnebarn kjøpte inn Daisy spiller og viste bruk. Farmor har hørt på bruksanvisningen på CD, men det ble noe mye på en gang."*

Av tilbakemeldingene går det tydelig frem at synshemmede har fått mye mer informasjon og opplæring enn andre deltakere i undersøkelsen. I tillegg til håndbøkene nevnes: NLB, NBF, Huseby og Tambartun kompetansesenter, leverandører, DAISY-klubben/telefonen og ikke minst: *"Det meste jeg kan om DAISY-spilleren min har jeg lært gjennom munn til munn." metoden*".

"På skolen kan de ingenting om DAISY." Dette ser ut til å være tilfelle mange steder, og desverre kan det finnes elever med behov for tilrettelagt litteratur som ikke kan bruke eller ikke vet om DAISY. Med de *ekstremt* sterke utsagnene om hva DAISY har betydd for personer med et leseproblem, både i denne undersøkelsen og i [2] er det all grunn til å brette opp ermene og tilby skolene målrettet opplæring og informasjon.

Funksjonshemmedes studieforbund (FS) har tidligere tilbudt kurs i bruk av DAISY, noe som nevnes av en bruker, men omfanget av disse kursene har på ingen måte dekket behovet.

Distribusjon

Det har vært jobbet en del med emballasje for utsending og tur/retur-løsninger for DAISY. Grunnen til å spørre om distribusjon var at en del brukere har ringt DAISY-telefonen i forhold til emballasje: vanskelig å få opp esken, CDen er vrien å få ut etc. I spørreundersøkelsen fikk vi imidlertid ikke inn noen slike tilbakemeldinger, selv om det i dag brukes flere ulike løsninger for utsendelse av bøker.

Oppsummering

I MediaLTs åpne spørreundersøkelse om DAISY kom det inn 77 svar. Synshemmede er den gruppen som leser mest DAISY-bøker, spesielt dersom pensumlitteratur ikke medregnes. Imidlertid blir stadig flere med et leseproblem oppmerksomme på at de har lånerett hos lydbibliotekene. Huseby og NLB er de største produsentene av DAISY-bøker til skoleverket, og også fra disse institusjonene kan i prinsippet alle med et leseproblem låne bøker.

Det brukes svært ulikt avspillingsutstyr, og pga. regler for støtte til DAISY-spillere fra Folketrygden, brukernes egne preferanser, utvikling av ny maskin- og programvare osv. er det grunn til å tro at både PC, MP3-spillere og håndholdte enheter (PDA, mobil, ...) vil bli benyttet til avspilling også i tiden fremover. Dette må produksjonen av bøker ta høyde for, og også distribusjonen av bøker kan skje på alternative måter til deler av målgruppen for DAISY. Halvparten av de som svarte på spørreundersøkelsen har brukt programvare for PC, og har derfor i utgangspunktet mulighet for å utnytte fulltekst DAISY.

Mange som har brukt DAISY i flere år har opplevd problemer med spilleren og/eller DAISY-formatet. DAISY-spillere har blitt langt mer stabile, men siden formatet og produksjonsverktøy stadig utvikles er det behov for å etablere gode rutiner knyttet til varsling om oppgraderinger til maskin- og programvare. De fleste som svarte på spørreundersøkelsen er fornøyde med avspillingsverktøyet de bruker, men det har kommet inn en del problemer knyttet til gratis verktøy. Det kan likevel virke som om det er behov for en DAISY-spiller med enda tydeligere knapper, og med knapper som har mer motstand (hardere å trykke på) enn det som tilbys i dag. Mange skriver om brukerhåndbøker (mest positivt), og det er tydelig at distributører av maskin- og programvare bør bruke tid på å lage gode brukerveiledninger.

DAISY leses i godstolen, på skolen, mens man kjører bil osv. Dette er interessant siden lydbøker både kan erstatte tradisjonell litteratur og brukes når man er opptatt med andre ting. Det bredeste utvalget av DAISY-bøker er skjønnlitteratur, og det er naturligvis også skjønnlitteratur de fleste i spørreundersøkelsen har erfaring med. Unge mennesker med dysleksi kan være en gruppe som ikke kjenner til mulighetene for å låne skjønnlitteratur, og det bør vurderes om målrettede informasjonsiltak kan være hensiktsmessig.

Den aller største fordel med DAISY er at bøkene har struktur. Det er mulig å følge DAISY-standarden også uten inndeling i kapitler, sidetall osv. NLB har valgt å gjøre dette i forbindelse med konvertering av analoge bøker, noe som kritiseres av nesten alle brukere. Dette er for såvidt ganske interessant, siden tilbakemeldingene med all tydelighet viser at struktur er viktig. På nye produksjoner har NLB både kapitler og sidetall. Hver enkelt navigeringsfunksjon (kapittelhopp, gå til side og bokmerker) benyttes av drøyt 60% av brukerne.

Behovet for opplæring er tydelig. Dette er spesielt tydelig i gs og vgs. Hverken lærere eller elever med behov for tilrettelagt litteratur har fått tilstrekkelig informasjon om tilbudet eller opplæring i avspillingsverktøy. Det ser ut til at mange synshemmede har fått mer hjelp: NBF, NLB, kompetansesentra, DAISY-telefonen, leverandører, gjennom bekjente osv. Også blant synshemmede finnes det flere som ønsker mer opplæring. Funksjonshemmedes studieforbund

har arrangert kurs, men så vidt jeg kjenner til er dette det eneste tilbudet som har vært rettet mot ikke-synshemmede, når det gjelder opplæring i bruk av DAISY

Referanser

1: Norges lyd og blindeskriftsbibliotek

Årsrapport for 2005

<http://www.nlb.no/sitepageview.aspx?sitePageID=1117>

2: Natalia Lundeland

Når boka er tung å fordøye: DAISY- bøker, digitale hjelpemidler for elever med lesevansker

Masteroppgave i spesialpedagogikk

Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i oslo

Våren 2006

3: Canadian National Institute for the Blind / Library for the Blind

Information now! Enhancing digital access to learning materials

for Canadians with perceptual disabilities.

30/06/2005

4: National Library for the Blind

NLB DAISY Pilot Project Report

5: Bredtvet kompetansesenter

Rapport fra pilotstudie om bruk av faglitterære DAISY- bøker og ulike avspillingsmuligheter

Oslo: Læringscenteret og Bredtvet kompetansesenter, 2004

Bråten, I. (1994): Skriftspråkets psykologi. Om forholdet mellom lesing og skriving.

Kristiansand:

Vedlegg 1: Spørreskjema

(Skjemaet nedenfor er utarbeidet spesielt for utfylling av blinde.)

Dette er en åpen spørreundersøkelse som henvender seg til alle som har prøvd DAISY. Målet med spørreundersøkelsen er å få tilbakemeldinger som kan brukes i prosjektet "Brukererfaring med fulltekst DAISY-bøker". I fulltekst bøker vil både tekst og lyd være tilgjengelig. Det er fint om du kan svare på spørsmålene nedenfor, selv om du kun har brukt bøker med bare lyd.

Hvis du kan bruke internett er det fint om du kan fylle ut skjemaet på web:

http://medialt.no/skjema/daisy_bruker.htm

Hvis det er enklest for deg å skrive svarene inn i dette word-dokumentet kan du sende det til:

info@medialt.no

Du kan også ringe Morten Tollefsen på tlf. 21 53 80 14 hvis du heller vil svare på telefon.

1. Personlige opplysninger

Alder:

Fyll inn kun det du selv vil svare på nedenfor. Hvis du legger inn navn og epost vil vi sende deg en kort oppsummering av spørreundersøkelsen. Denne informasjonen vil ellers ikke bli brukt.

Navn:

Epost:

2. Eventuell funksjonshemning/leseproblem

Erfaringene med bruk av DAISY er kanskje forskjellige i ulike målgrupper. Det er ikke nødvendig å krysse av i kategoriene nedenfor, men sett gjerne et kryss (X) til venstre for det som passer i forhold til ditt leseproblem.

dysleksi

svaksynt

blind

bevegelseshemmet

annet

3. Avspilling av bøker

Hvordan har du lest DAISY-bøker (sett et kryss til venstre for de alternativene som passer).

programvare for PC

spesielle DAISY-spillere (CD spiller som kan lese DAISY)

annet, f.eks. MP3 spiller

Har du noen spesielle erfaringer med avspillingsverktøy? Her kan du skrive det du ønsker, f.eks. om brukerhåndbøker har vært gode nok, om installasjonen gikk problemfritt, om programvaren har fungert bra eller dårlig osv.

Når/hvor leser du DAISY-bøker (sett et kryss til venstre for de alternativene som passer).

hjemme (i godstolen eller på senga)

hjemme (mens du gjør andre ting, f.eks. vasker opp)

hjemme (skrivebord, arbeidsplass)

arbeid

skole

offentlig kommunikasjon (buss, trikk, tog, ..)

annet

Hvordan leser du DAISY-bøker (sett et kryss til venstre for de alternativene som passer).

fra side 1 til slutten av boka

utvalgte deler, f.eks. et kapittel

Har du benyttet trykket bok sammen med DAISY-boka?

ja/nei

Skriv gjerne noe om hvordan det fungerer å bruke trykket bok og DAISY-bok i kombinasjon.

Har du noen gang gått rett til en spesifikk side (ikke alle DAISY-spillere har denne funksjonen)?

ja/nei

Har du hoppet mellom kapitler i boka?

ja/nei

Har du satt bokmerker?

ja/nei

Kan du skrive litt om hvordan du synes det fungerer å finne fram i DAISY-bøker.

4. Ulike typer litteratur

Hva slags litteratur har du lest som DAISY (sett et kryss til venstre for de alternativene som passer).

faglitteratur

skjønnlitteratur

lydavisser og/eller andre regelmessige publikasjoner

annet

5. Distribusjon

Hvordan har du fått DAISY-bøker (sett et kryss til venstre for de alternativene som passer).

Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek

Utdanningsdirektoratet/skoleverket

Organisasjoner for funksjonshemmede

Kristent arbeid blant blinde og svaksynte

annet

Er det enkelt å ta CDene ut av emballasjen?

ja/nei

Har du opplevd å motta ødelagte CDer?

ja/nei

Er det enkelt å returnere CDer?

ja/nei

Skriv gjerne ned kommentarer hvis du ønsker å si noe mer om hvordan du synes distribusjonen av bøker fungerer.

6. Informasjon og veiledning

Skriv litt om hvilken opplæring du har fått i bruk av DAISY.

Har du fått tilgang til informasjon om DAISY, skriftlig eller muntlig? Var denne informasjonen til hjelp?

Har du forslag til tiltak som kan gjøre det enklere å komme i gang med bruk av DAISY?

7. Andre erfaringer

Dette er et helt åbent punkt. Du kan skrive om ting som har vært vanskelige, problemer med bøker, fordelene du har opplevd med DAISY-bøker osv.